

СТАНОВИЩЕ

по конкурса за заемане на академична длъжност 'доцент'
професионално направление 2.1. *Филология*
(Българска литература. Старобългарска литература)
обявен за нуждите на СУ „Св. Климент Охридски“ (ДВ, бр. 100/15.12.2017)
с единствен кандидат гл. ас. д-р Венета Величкова Савова

от проф. д-р Мария Йовчева, Богословски факултет

Представените за конкурса публикации на гл. ас. д-р Венета Савова включват монография, шест глави от колективна монография и 12 статии в периодични издания и сборници от конференции. Научните интереси на участничката в конкурса засягат следните тематично-проблематични кръгове: старобългарска литература, агиология, химнография, културни контакти между балканските народи. Савова е участвала в редица национални и международни конференции в областта на старобългаристиката, а нейните трудове са цитирани нееднократно у нас и чужбина. В рамките на конкурса за академичната длъжност „доцент“ трябва да се изтъкне и нейната дългогодишна преподавателска дейност в бакалавърски и магистърски програми.

В центъра на научното творчество на Савова стоят култовете към местни балкански светци (св. Йоан Владимир, св. Климент Охридски, Св. Седмочисленици), разгледани въз основа на посветените им литературни произведения от различен тип. Нейните изследвания в това научно поле изпъкват с комплексност, многопосочност и пълнота. Те не само обхващат възможно най-широк кръг първични извори, но и изясняват сложността и разнородността на изучаваните култове, тъй като, от една страна, владетелската и архиерейската светост комбинират стереотипи от различни канонични типове, а от друга, сред балканските народи тези светци преодоляват първоначалните си локални граници, надхвърлят чисто църковното почитане и навлизат в сферите на фолклора и устната словесност, а освен това играят специална роля и в духовната, и в политическата история на балканските народи. Затова Савова поставя търсенията си в по-широк културологичен контекст и се съобразява с различни литературни и извънлитературни фактори: каноничната типология, историзма, ролята и предназначението на даден култ, конкретната реализация в първични текстове, характера на средновековната литература. Безспорно постижение е, че тя успява да намери своя перспективна ниша в интерпретацията на текстове, многократно проучвани в науката от различни аспекти, и предлага иновативен поглед дори по теми, които са силно обременени от изследователски виждания. Чрез историята на конкретните култове Савова засяга също редица аспекти на византийско-славянските културни и литературни връзки и предоставя ценни наблюдения за възникването, същността и процесите на разпространение на почитта към балканските светци.

Основно място в научната продукция на Савова заема **изследването на почитта към св. Йоан Владимир**, проследена от времето на нейното зараждане през XI в. до отзвука ѝ във възрожденската и съвременната българска литература (монографията

Песни за св. Йоан Владимир. Изследване и издание на словесната традиция за свети Йоан Владимир и статии под параграф III.1-2). Книгата на Савова съдържа три основни части, структурирани в съответствие с поставената тема. Първата (*Словесната традиция за свети Йоан Владимир*) представя систематично в тяхната преплетеност известните текстове за благочестивия владетел (общо 42), разделени в следните групи: дуклянската традиция, основана най-вече на историографски съчинения и техни по-късни реплики, литургическите и паралитургическите произведения (жития, похвално слово, служби), възрожденската историография, българската художествена литература и фолклорните песни. Научното значение на труда нараства и от корпуса издадени текстове, някои от които са придружени с новобългарски превод на Савова (гръцкото синаксарно житие, похвалното слово, кратките жития на шампованата икона, гравирани от Хр. Жефарович, житието от Никодим Агиорит, житието от Йонче Снегар, житието от Партений Левкийски; фрагменти от Зографската българска история, История славянобългарска и История вократце на Спиридон и др.). Освен че се въвеждат нови преписи на агиографски наративи, за първи път е публикувано с коментар и превод откритото от Савова късно компилативно славянско житие на св. Йоан Владимир от Зографския ръкопис 496 (XIX в.).

Втората част на монографията (*Христолюбивият владетел: житието на свети Йоан Владимир*) разглежда развитието на образа на светеца, с открояване на моделите и спецификите на неговата светост според дуклянската и елбасанската линия на почитането му. Епизодите от житийната схема са разтълкувани в пряк и в мистичен план, като се отчитат особеностите на конкретния текст и хибридният характер на повечето творби, носещи в различна степен белезите и на историографски, и на житиен жанр. Савова успява да разкрие сложния образ на благочестивия владетел, чиято базисна добродетел – целомъдрието, се обогатява с други прояви (равноапостолство, мъченичество, храбро войнство, антиеретически битки, чудотворене). Показателна за широките интереси на авторката е главата за отражението на историята на Йоан Владимир в съвременната българска литература, която не само допълва художествената картина на неговото присъствие във вековния литературен процес, но и съпоставя стратегиите на българските писатели при новия прочит на събитията от нашето минало, реализирани в предпочитанията към различни сюжетни схеми, стереотипи и специфичен за всеки автор подбор и обработка на средновековния материал.

Средоточие на монографията е главата, посветена на *Славянската преводна служба* за светеца. В нея са въведени известните печатни и ръкописни извори (8 гръцки и 11 славянски), разгледан е съставът на всеки от тях и са направени изводи за родството им и за взаимното влияние между двете версии. Задълбочените текстологически наблюдения позволяват на Савова да коригира мнението за изходния гръцки текст на славянският превод, издаден във Венеция през 1802 г. Според нея той не е изготвен по някое от гръцките издания, а по ръкопис, свързан със Zogr. Gr. 142 (средата на XIX в.). Савова публикува славянската служба (включително и поместеното в края *Славянско житие* с вероятен автор Викентий Ракич) с паралелен гръцки текст по първото венецианско издание от 1690 г. и направен от нея новобългарски превод, като анализира славянския превод, разночетенията и съдържанието за всяко 109-те

песнопения (строфи). Добавя и справочен апарат от два инципитариума на славянските и на гръцките песнопения за светеца.

Изследването на службата в съдържателен и поетически план съчетава интертекстуалния с интердискурсивния анализ. Савова вписва химнографските текстове в микро- и макролитургическия контекст и в празничното действо (позиция на съответната единица в денонощния богослужебен поток, влияние на библейските стихове, които я предшестват, предназначение на последованието за обществената или частната църковна практика). Авторката търси пресечните точки с агиографските и историческите извори за светеца, издирва препратките към авторитетни християнски образци (старозаветни, новозаветни, патристика, химнография) и тълкува в богословски план значението на библейските цитати, алюзии и прообрази. Тя проследява динамиката през смяната на адресата и модуса, разкрива мрежата от теми и мотиви и как те се разгръщат и пресичат в отделните обособени съставки на службата. Водещите линии и референциите към класически раннохристиянски модели на светост (св. Йоан Предтеча, имп. Константин Велики, св. Евстатий Плакида) служат на Савова да изтъкне акцентите при интерпретиране на образа на св. Йоан Владимир. Изводът е, че като цяло химнографските текстове за светеца се вписват в елбасанската традиция на неговото почитане, макар и да се откриват и други елементи.

Може да се обобщи, че Савова реализира амбициозен изследователски замисъл, който придава на монографията висока новаторска стойност. Култът към трагичния владетел е разгледан като вековно динамично явление, в което се отразяват средновековните християнски форми и интерпретациите в духа на модерното мислене. Талантът и специфичните познания на авторката върху средновековната култура водят до дълбоко осмисляне на текстовете. Разкриването на връзките между отделните писмени извори позволява най-добре да се осветлят приемствеността между различните словесни традиции за св. Йоан Владимир и моделите на конструиране на образа му в тях.

Втората голяма тема в научните дирения на Савова е фокусирана върху **гръцката и славянската писмена традиция за св. Климент Охридски** (11 публикации под параграф II и III.3-7). Главен дял заемат химнографските творби, чиято отворена композиция дава възможност за най-бързо отражение и съответно литургизиране на трансформациите в култа към охридския светител. Авторката прилага своя изграден модел на анализ на различните равнища на химнографските композиции. Проучването на службите се базира на методологически правилна постановка, като изхожда от особената им организация, където връзките не са линейни и липсва хронологически ред, и от тяхната функция не да разказват, а да предразположат към съпреживяване на празничното усещане тук и сега.

Савова последователно се спира на старобългарските и на преводните гръцки химни за св. Климент. По отношение на оригиналната служба доказва близостта до Климентовата обща служба за светител в заетите ирмоси и богородични, а също намира паралели и от други негови химнографски произведения. На преводната служба (по Стружкия миней) е отделено по-голямо внимание, мотивирано от нейния усложнен текст и композиция, изградена от две автономни последования. Савова реконструира първоначалното ядро и идентифицира късните компоненти, обосновава техния избор и

обяснява внесените в текста им промени. Бих обърна внимание, че едно от тези адаптирани за паметта на св. Климент песнопения - за св. архангел Михаил за 6-и глас с начало *Συραδουντε σα сь намн*, е проучено в публикация на Ст. Петрова (2017 г.), от която проличава голямата популярност на стихирата в средновековните ръкописни минеи. Показателни за почитта към св. Климент са източниците на заетите текстове, принадлежащи оригинално към химнографията за велики деятели на Църквата, символ на християнското светителско служение (св. Василий Велики, св. Атанасий Александрийски, св. Йоан Златоуст и др.). Чрез подбрани критерии Савова прави и сполучливо текстологическо групиране на две клонки (охридска и светогорска) в гръцката химнографска прослава на светеца.

В наблюденията си върху тематичната, модалната и стилно-езиковата характеристика на текстовете авторката отново държи под внимание няколко насоки. Тя разпознава житийните факти за светеца и техните аналози в Свещеното писание, осветлява скритите или явни сравнения в по-широк смисъл, отчита връзката с библейския материал, в който контекстуално или позиционно се вписва песнопението, и изследва поетическата реализация на темите. Всяко песнопение е оценено като елемент в сложната система от вътрешни и външни пресечки, преплитащи се теми и мотиви, намекнати или разгърнати в различните части на последованието, с проследяване на динамиката на цялата служба чрез редуване на лирически, хвалебен и описателен модус и употреба на диалог и монолог. В духа на най-добрите традиции на източноправославната литургика Савова разисква тропарите на канона в тяхната зависимост от ирмосите, преценени и в ролята им на пряк или скрит източник за смислово влияние или художествена организация на следващите ги строфи. Така авторката въвежда изследователски аспект, който е предпоставен от специфичната функция на ирмоса да посредничи между пророческите стихове и строфите за светеца, да префигурира библейския текст в християнски план и често да предопределя тематично тропарите. Отварянето към този проучвателски аспект запълва липсваща досега в българската химнология насока.

Особено уплътнен е анализът на поетическите решения, който стои на границата на литературата и богословието (екзегетиката и херменевтиката) и успява да се докосне до скрития смисъл на химнографския език, без да търси насилени исторически или алегорически тълкувания на художествените образи. Най-ясно уменията и знанията на Савова проличават в проучването на гръцката химнография за св. Климент, тъй като в сравнение със старобългарската служба, в която учениците му следват простотата на неговия изказ, византийският цикъл включва много по-усложнени и наситени текстове. Последователно авторката показва редуването и свързаността на темите и разпластява различните аспекти на светостта на св. Климент, пречупени през богословската концепция за праведност и живот в Христос. Отделя типологичните от индивидуалните решения, обособява устойчивите и незаобиколими образи за дадения тип праведник от тези, които са по-скоро авторово предпочитание. Така Савова изгражда различим облик на всеки от трите гръцки канона за св. Климент (за 1-и глас и параклиса за 8-и глас на Димитър Хоматиан и за 8-и глас на Теофилакт Охридски). Това е едно от важните нейни постижения, ако се отчетат високата степен на абстрактност и стандартизация на

химнографския език и силно стеснените възможности за избор на песнотворците поради ограничаващия ги структурен шаблон на канона.

В рамките на текстовия диалог, който протича чрез постоянното обогатяване и редактиране на химнографската и агиографската традиция с цел се обновят изворите и параметрите на култовете, Савова засяга и почитта към Св. Седмочисленици. Тя разглежда Бератската служба (1720 г., Венеция), която съдържа преработка на песнопения за св. Климент. Безспорно интересни са наблюденията върху формите на адаптация на Хоматиановия канон, избора на определени тропари и тяхната пресемантизация.

Така чрез свидетелствата на писмените извори в своите публикации Савова убедително показва как образът на св. Климент се развива от апостолството и монашеските добродетели към акцента върху светителската роля, архиерейското служение и съчастието в Божиите таинства, първостепенни за гръцките архиереи, които се възприемат за негови наследници като пастири на българския народ, и как той се обогатява с градохранимата функция, антиеретическите елементи, мъченичеството, чудотворенето и безмъздното лечителство. И тук висока стойност на публикациите придават издадените химнографски текстове с превод на новобългарски (службата от Стружкия миней и Бератската служба).

Друг приносен аспект, в който продължава работата на Савова върху св. Алексей, човек Божи, формират две статии (параграф III.8-9). Въпреки изчерпателната монография за химничната прослава на светеца, тя намира друг ракурс към неговата почит, като търси пресечките с култа към св. Йоан Коливит. Въведен е и непознат препис на службата за св. Алексей в късен руски компилативен източник, в чиято основа е залегнал новоизведен минеен състав.

И така, **основните научни заслуги** на Савова могат да се обобщят в няколко насоки: 1) извороведски; 2) текстологически; 3) литературоведски; 4) методологически. Нейните трудове надхвърлят утвърдени стереотипи, като въвеждат продуктивен модел за осмисляне на литературните творби чрез балансирано прилагане на филологически, богословски и литургически подход. Така текстът е оценен не само като чисто литературен феномен през цялостната символно-митологична система на християнската литература, но и в неговата естествена литургическа среда, като част от богослужебния поток.

Като имам предвид **научната стойност и приносния характер** на разработките на Савова, убедено предлагам на уважаемите членове на Научното жури и на Факултетния съвет на Факултета по славянски филологии при СУ „Св. Климент Охридски“ да бъде присъдена академичната длъжност „доцент“ на гл. ас. д-р Венета Величкова Савова.

19.04.2018 г.
София

проф. д-р Мария Йовчева,
Богословски факултет на СУ